

Prywatne księgozbiory bazylianów prowincji koronnej zakonu na podstawie proveniencji wynotowanych z druków XVI-XVIII wieku w zbiorach Ossolineum. Zarys zagadnienia

Kultura kościelna i świecka w zakonie bazylianów prowincji koronnej kształtowana była wprawdzie od XVII w., ale dopiero organizacja tej prowincji – zakończona w 1743 r. – wyzwoliła w zakonnikach działania, które w drugiej połowie XVIII stulecia kształtowały ich postawy, działalność duszpasterską, szkolno-pedagogiczną, pisarską oraz uczestnictwo w różnorodnych kontaktach z wiernymi Kościoła grecko- i rzymskokatolickiego na ziemiach ówczesnej Rzeczypospolitej. Kapituła bazylikańska odbyta w 1743 r. w Dubnie, ustanawiająca oddzielną prowincję koronną (zwaną też ruską bądź polską) zakonu i zatwierdzona bullą papieża Benedykta XIV w następnym roku, sprzyjała przez blisko 30 lat, aż do pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej, rozwojowi klasztorów i zakonników w okresie baroku i Oświecenia. W prowincji koronnej działały klasztory kilku biskupstw Kościoła grekokatolickiego, m.in. przemyskiego i lwowskiego, także łuckiego oraz części włodzimierskiego, chełmskiego i metropolii kijowskiej. Najbardziej na zachód wysunięte biskupstwa przemyskie i lwowskie miały na swoich terenach kilkadziesiąt monasterów bazylikańskich, z których kilka swoją działalnością szkolno-pedagogiczną, drukarską i pisarską zakonników zaznaczyły się wyraźnie w kulturze religijnej i świeckiej Rzeczypospolitej XVIII stulecia¹.

W klasztorach prowincji koronnej znajdowały się księgozbiory przydatne do różnorodnej działalności zakonników. Według inwentarzy klasztornych liczyły one od kilkudziesięciu do kilkuset książek, zaledwie w kilku miejscach liczba książek przekraczała tysiąc i więcej tomów². W XVII i na początku

---

¹ Szerzej o organizacji prowincji koronnej bazylianów zob. B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743-1780*, Rzeszów 2014, s. 37-72.

² Zob. U. Paszkiewicz, *Inwentarze bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolite (spis za lata 1510-1939)*, Warszawa 1998; też, *Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej do 1939 roku. Suplement 1*, Warszawa 2000, *Suplement 2*, Poznań 2006; też, *Catalogus cathalogorum. Inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej od XVI do 1939 roku. Spis scalony, poprawiony i uzupełniony*, Warszawa 2015.

XVIII w. w klasztorach prowincji koronnej zakonu dominowały wpływy kultury bizantyjskiej, wschodniosłowiańskiej, ale już w połowie XVIII w. silnie zaznaczyło się oddziaływanie wzorców zachodnioeuropejskich, wzrosło znaczenie kultury łacińskiej, polskiej, szlacheckiej³. Kulturę zachodnią odzwierciedlały szkoły prowadzone przez bazylianów, drukarstwo oraz gromadzone przez zakonników księgozbiory, także działalność duszpasterska, kaznodziejstwo zakonników i związane z nim pisarstwo. Kazania o różnorodnej treści, wygłaszane okazjonalnie, były drukowane, większość jednak zachowała się w rękopisach⁴. W kaznodziejstwie bazylianów wyróżniały się nie tylko nauki tworzone i wygłaszane przez nich w świątyniach obydwu Kościołów i na licznych misjach, lecz także mowy okolicznościowe z okazji pogrzebów, ślubów, chrzcin i różnych kościelnych uroczystości. Wpisywały się one w przejmowaną od katolickiego duchowieństwa konwencję tekstów schyłkowego baroku i wczesnego Oświecenia. Działalność duszpasterską bazylianów wspomagały ponadto pieśni religijne, teksty medytacyjne, modlitewniki, a nieco rzadziej uprawianą literaturę świecką – wiersze panegiryczne, podręczniki szkolne i kalendarze. Szkolnictwo bazyliańskie zakonne i publiczne korzystało z książek wydawanych przez oficyny typograficzne jezuitów, pijarów oraz własnych drukarni zakonu. W prowincji koronnej działały trzy oficyny w: Poczajowie, Uniowie i Lwowie. Tylko poczajowska wydawała publikacje religijne i świeckie w językach cerkiewnosłowiańskim, łacińskim, polskim i lokalnym ruskim, natomiast drukarnie w Uniowie i Lwowie tłoczyły wyłącznie druki cyryliczne na potrzeby Cerkwi wschodniej, służące liturgii i obrzędom religijnym.

Pisarstwo bazylianów prowincji koronnej skupione było głównie na tworzeniu traktatów religijnych i licznych homilii, w nieco mniejszym stopniu – panegiryków. Prace naukowe pisali i wydawali rzadko, w odróżnieniu od współbraci z prowincji litewskiej⁵. Do twórczości literackiej wykorzystywali księgozbiory zgromadzone w bibliotekach klasztornych lub własne: kilku- lub kilkudziesięciotomowe, a nawet znacznie przekraczające liczbę stu woluminów. Prywatne księgozbiory, gromadzone z pominięciem konstytucyjnego zakazu ich posiadania, pozostawały jednak w klasztorach, w których zakonnicy kończyli żywot. Rozproszone po rozbiorach i obydwu wojnach światowych dawne klasztorne biblioteki bazylianów prowincji ko-

³ Zob. L. Bieńkowski, *Kultura intelektualna w kręgu kościoła wschodniego w XVII i XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6: *Między Wschodem a Zachodem*, cz. 1: *Kultura umysłowa*, pod red. J. Kłoczowskiego, Warszawa 1989, s. 111.

⁴ B. Lorens, dz. cyt., s. 372-377.

⁵ Zob. M. Pidlypczak-Majerowicz, *Bazylianie – historycy Kościoła wschodniego*, [w:] *Klasztor w Kościele średniowiecznymi nowożytnym = De monasterio in Ecclesia medii et recentioris aevi posito atque*, pod red. M. Derwicha, A. Pobóg-Lenartowicz, Warszawa-Wrocław-Opole 2010, s. 461-471.

ronnej świadczą jednak o znacznej różnorodności tematycznej pozycji gromadzonych przez zakonników.

Po drugiej wojnie światowej i zmianie granic znaczna liczba książek z bazyliańskich klasztorów i rękopiśmiennych tekstów autorstwa zakonników pozostała na Ukrainie, w tamtejszych bibliotekach – głównie we Lwowie: w Narodowej Naukowej Bibliotece Ukrainy im. W. Stefanyka i Bibliotece Uniwersyteckiej. We wrocławskim Ossolineum w Dziale Starych Druków jest obecnie kilkaset książek z XVI-XVIII w., przede wszystkim druków wydanych w języku polskim i łacińskim, które były własnością klasztorów bazyliańskich. Opatrzony są znakami własnościowymi klasztorów, ujawniają też informacje o indywidualnych właścicielach, zakonnikach reguły św. Bazylego, którzy w placówkach pełnili różne funkcje.

Żmudne badania proveniencyjne prowadzone w starych drukach Biblioteki Ossolineum pozwalają wskazać fragmenty lub tylko pojedyncze książki, które należały do klasztorów bazyliańskich prowincji koronnej. Prowadzą również do ustalenia nazwisk zakonników, którzy gromadzili własne księgozbiory. Na karty katalogu starych druków bibliotekarze opracowujący zbiory w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. nanieśli ponad 60 znaków proveniencyjnych zawierających nazwiska bazylianów w różny sposób związanych z książką wydaną w XVI-XVIII w.

Najwięcej książek pozostało po Porfirym Barankiewiczu, który część swojego zasobnego księgozbioru podarował w 1750 r. klasztorowi w Dobromilu, gdzie zmarł. Na drukach widnieje zamaszty odręczny podpis zakonnika. Przypuszczać należy, że w tymże roku porządkował swój księgozbiór. P. Barankiewicz, urodzony w 1705 r., jak większość współbraci żył nie dłużej niż 50-60 lat. Tomy po P. Barankiewiczu zostały włączone do klasztornej biblioteki i jak wiele innych książek trafiły później do bogatego księgozbioru bazylianów w Krechowie, skąd w latach czterdziestych XX w. weszły do zbiorów Biblioteki Ossolineum we Lwowie. Po rozdzieleniu zasobu ossolińskiego na część lwowską i wrocławską w zbiorach we Wrocławiu znalazło się 16 druków. Nie jest znana liczba książek po P. Barankiewiczu, które pozostały w zbiorach Biblioteki im. W. Stefanyka we Lwowie.

Publikacje z XVII w. będące własnością P. Barankiewicza zawierają zbiór kazań Szymona Stanisława Makowskiego wydanych w dwóch tomach w Krakowie (tom pierwszy w 1668 r. w oficynie Alberta Siekielowica, tom drugi – w oficynie Szedłów w 1675 r.), a także dwutomowe dzieło Bartłomieja Nataniela Wąsowskiego *Apparatus Sacerdotvm...*, opublikowane w Poznaniu w 1685 r. przez jezuitów⁶. Według zapisu własno-

---

⁶ Zob. B.N. Wąsowski, *Apparatus Sacerdotvm: Ea complectens Quae ad notitiam Sacerdotij spectant; nec non ea, quae ad Scientiam illi necessariam pietatemque pertinent: Collectus ex varijs probatisque Auctoribus...*, Posnaniae: Typis Regijs In [...] Collegio Societ. Iesu, 1685.

ściowego dzieło B.N. Wąsowskiego znalazło się w zbiorze P. Barankiewicza w 1730 r. Zanim obydwie tomy kazań S.S. Makowskiego *Pars aestiva Concionvm Dominicalivm A Pentecoste Vsque Ad Adventvm* zostały nabyte przez P. Barankiewicza, należały w XVII w. do Alberta Stanisława Błęszyńskiego z kościoła katedralnego w Krakowie, później – Franciszka Kubalewicza i Jana Franciszka Głębockiego, który wpisał tom pierwszy kazań do katalogu kościoła w Samborze. Tom drugi był w rękach wikarego kościoła katedralnego w Samborze Krzysztofa Jana Zarzeckiego⁷. Sądzić należy, że woluminy zostały подарowane P. Barankiewiczowi bądź nabył je on do swoich zbiorów w pierwszej połowie XVIII w. i przekazał następnie bibliotece klasztoru w Dobromilu. P. Barankiewicz miał także zbiór różnych kazań i mów wielu autorów wygłaszanych w połowie XVIII w., oprawionych wspólnie (klocek) i skatalogowanych pod tytułem *Novalia świata*. Pierwszym drukiem w klocek są właśnie *Novalia świata. Zbiór kazań...* wydane w Lublinie po 1749 r.⁸ Brakuje na kartach tego zbioru śladów lektury, P. Barankiewicz na kartach tytułowych kilku druków złożył jednak własnoręczne podpisy: „Applico monasterio 1750”, „P. Barankiewicz”, „Applico monasterio Dobromil”. Wśród innych druków wydanych w XVIII w. i подарowanych przez P. Barankiewicza bibliotece klasztornej znalazły się utwory Felicjana Giedzińskiego (1749), Franciszka Koźlewskiego (1750), Antoniego Benedykta Konstantego Lubomirskiego (1750), Samuela Wysockiego (1747) i Wojciecha Alojzego Zabielskiego (1750)⁹. Daty wydań tych książek wskazują, że P. Barankiewicz nabył je także w 1750 r. i przekazał następnie bibliotece klasztornej. Przypuszczać można, że obok innych dzieł gromadzonych przez zakonnikazania i mowy okolicznościowe zajmowały sporo miejsca. We współczesnych zbiorach starych druków Ossolineum książki po P. Barankiewiczuz stanowią jeden z liczniejszych zakonnych prywatnych zbiorów.

⁷ Zob. S.S. Makowski, *Pars Hiemalis Concionvm Dominicalivm A Prima Adventvs Vsque Ad Pentecosten...*, t. 1, Cracoviae: In Officina Alberti Siekielowic..., 1668; *Pars Aestiva Concionvm Dominicalivm A Pentecoste Vsque Ad Adventvm*, t.2, Cracoviae: In Officina Schedeliana..., 1675, E. XXII.59-60, sygn. BOssol. XVII.17925.

⁸ Zob. *Novalia świata. Zbiór kazań...*, Lublin: Druk. Coll. Soc. Jesu [po 1749], sygn. BOssol. XVIII.17306-17315.

⁹ Zob. F. Giedziński, *Mowa na pogrzebie ... Macieia ... Suchodolskiego...*, [B.m.: b.w., po 16 VI 1749], E. XVII.135, sygn. BOssol. XVIII.17307; F. Koźlewski, *Mowa ... miana w Józefowie ... do ... Józefa Potockiego...* [B.m.: b.w.], 1750, E. XX.190, sygn. BOssol. XVIII.17309; A.B. Lubomirski, *Mowa ... na pogrzebie [Jana] Tarla...*, [B.m.: b.w., po 4 II 1750], E. XXI.456, sygn. BOssol. XVIII.17312; S. Wysocki, *Chwała Chwalebnego ... Boga ... Kazaniami ... Ogłoszona...*, t. 1-2, Warszawa: w Drukarni ... Scholarum Piarum, 1747-1753, E. XXXIII.464-465, sygn. BOssol. XVIII.28745 (dla t. 1); W.A. Zabielski, *Zycie Przez trzy Wieki Przeciagnione ... Romualda Wybranowskiego ... Na Pogrzebowym Kazaniu ... Ogłoszone*, Lublin: w Drukarni ... Collegium Societatis Jesu, 1750, E. XXXIV.27, sygn. BOssol. XVIII.17313.

Do bibliotek klasztornych bazylianów (m.in. w Dobromilu) wpłynęły też mniej liczne zbiory po bazylianach: Hipolicie Lenkiewiczu, Gedeonie Medemie, Atanazym Michalskim, Wincentym Michałowiczu, Atanazym Piotrowskim, Gracjanie Terleckim. Po H. Lenkiewiczu w bibliotece dobromińskiej pozostały medytacje Paolo Segneriego w tłumaczeniu ks. Wojciecha Tylkowskiego, wydane we Lwowie w 1760 r., i kazania Sukcesa Ziembickiego (edycja lwowska z 1764 r.¹⁰). W zbiorze książek G. Medema były *Deklaracya* króla polskiego Augusta III z 1735 r. o ewakuacji wojsk saskich, mowa Izaaka Karlińskiego z 1740 r.¹¹ oraz oracja Pawła Łusieckiego z okazji imienin Teresy Angeli Zamoyskiej z 1738 r.¹² Bazylianin A. Michalski miał w swojej bibliotece kazania Kasjana Korczyńskiego, kaznodziei z katedry krakowskiej, kazania Charlesa Freya de Neuville (mylnie przypisywane autorstwo) w tłumaczeniu polskim ks. Aleksandra Brodowskiego oraz Charlesa de La Rue w tym samym tłumaczeniu i wydane przez lwowskich jezuitów¹³. Tę ostatnią pozycję miał w swoich zbiorach także bazylianin Benedykt Skolski. Po W. Michałowiczu pozostało kilka książek: krakowskie wydanie z 1669 r. *Via Certa Salutis*..., poradnika dla spowiedników, oraz z XVIII w.: *Colloquia familiaria*... Erazma z Rotterdamu, które posiadał również bazylianin Sofron Opuski, następnie kazanie bazylianina Ignacego Filipowicza o godności oraz żywoty świętych Carla Ignazia Massiniego, tłumaczone z języka włoskiego przez Wacława Sierakowskiego¹⁴. Po śmierci bazylianina

¹⁰ Zob. P. Segneri, *Sposob wielce pozyteczny do pobudzenia grzesznikow ... przez X. Tylkowskiego S.J. na polski język przetłumaczony*..., Lwów: w drukarni Iana Filipowicza..., 1760, E. XXVII.347, sygn. BOssol. XVIII.2776; S. Ziembicki, *Chwala Maryi Czyli Kazania*..., Lwów: w Drukarni SSS [Bractwa św.] Troycy, 1764, E. IX.344, sygn. BOssol. XVIII.55974.

¹¹ Zob. I. Karliński, *Brama Tryumfalna Zwyciescy Boga*..., Poczajów: w Drukarni ... OO. Bazylianow Unitow, 1740.

¹² Zob. August III, król polski, *Deklaracya J.K. Mći strony Ewakuacyi Wojsk Saskich*..., [B.m.: b.w.], 1735, E. XII.282-283, sygn. BOssol. XVIII.15077; P. Łusiecki, *Rawicza Herbownego, Palmę zwycięska ... przy solennych imieninach ... Teresy Angeli z Michowskich ... Zamoyskiej*..., w Zamość: w drukarni Akademickiej, [po 15 X 1738], E. XXI.531, sygn. BOssol. XVIII.15329.

¹³ Zob. K. Korczyński, *Kazania w katedrze krakowskiej ... miane*..., Kraków: w drukarni Seminarium [!] Biskupiego Akademickiego, [1764]-1767, t. 1, 1764, t. 2: *Kazania na święta całego roku*..., 1767, t. 3: *Kazania o tajemnicy Męki Chrystusowej*..., t. 4: *Kazania pokazujące jedność, prawdę ... wiary*..., 1767, E. XX.82-83, sygn. BOssol. XVIII.13846; C. Frey de Neuville, *Kazanie Pogrzebowe Na Pochwałę ... Kardynała Fleuryego ... z Francuskiego na Polski język Przetłumaczone Przez X. Alexandra Brodowskiego*, Lwów: w Drukarni ... Akademii Soc. Jesu, 1760, E. XXIII.94, sygn. BOssol. XVIII.55169 adl.; C. de La Rue, *Kazania ... na Polski język Przetłumaczone Przez X. Alexandra Brodowskiego*..., [t. 1-4], Lwów: w Drukarni ... Akademii Societatis Jesu, 1759, E. XXI.72, sygn. BOssol. XVIII.55615.

¹⁴ Zob. *Via Certa Salutis seu Methodus Confessionis*..., Cracoviae: Typis Francisci Cezary..., 1699, E. XXXII.412, sygn. BOssol. XVII.6319; E.D. Rotterodamus, *Colloquia familiaria ad usum iuventutis scholasticae expurgate*, Varsaviae: Typis ... in Collegio. Scholarum Piarum, [II poł. XVIII w.], E. XIX.322, sygn. BOssol. XVIII.11799; I. Filipowicz, *Kazanie o godności, obowiązkach y potrzebie kapłanów*..., Lwów: Druk. Pillera, 1800, E. I.497, sygn. BOssol. XVIII.55717; C.I. Massini, *Historia kościelna czyli zbiór żywotów Świętych Pańskich ... tłumaczona z włoskiego przez ... Wacława ... Sierakowskiego ... w Tomach XIII*, Kraków: w drukarni Akademii, 1799-1800, E. XXII.219, sygn. BOssol. XVIII.55112 (t. 4 i 13).

A. Piotrowskiego do księgozbioru biblioteki monasteru w Dobromilu włączone zostały kazania kapucyna Antonina (Kornela Przedwojewskiego), chętnie i często wykorzystywane przez kaznodziei bazylikańskich. *Siedm kazań pokutnych...* tego autora mieli również w swoich zbiorach podręcznych Martinian Magierowicz, superior monasteru w Horodence, Salustiusz Koblański i Auksenty Dubnicki (jego egzemplarz znalazł się później w bibliotece klasztoru bazylianów w Pohoni¹⁵). Biblioteka dobromilska wzbogaciła się także o książki po G. Terleckim, spowiedniku, kapłanie jubilate (po 50 latach kapłaństwa) – były to: *Medytacje dla oczyszczenia y poprawienia życia kapłańskiego...* Nicolì de Ruggiero tłumaczone przez bazylianina Maksymiliana Ryłę i *Katechizm* Jana Stanisława Kostki Wujkowskiego wydany w Krakowie przez Ignacego Grebla w 1781 r.¹⁶

Rozproszenie prywatnych zbiorów zakonników musiało być znaczne, na co wskazują proveniencje bazylikańskie. Informują m.in. o przekazywaniu własnych książek współbraciom i innym duchownym Kościoła wschodniego oraz podziale bibliotek klasztornych zakonu, którym przekazywali swoje prywatne zbiory. Proveniencje na drukach z XVIII w., których było najwięcej nie tylko w zbiorach prywatnych, lecz także w klasztornych bazylianów, ujawniają też nazwiska innych zakonników: Teofana Duszyńskiego, który miał dzieło Gabriela Hevenesiego *Flores quotidiani...* z 1741 r., Ambrożego Haliczkowicza, który w 1731 r. darował współbratu Wincentemu Demianowiczowi *Praecepta et regulae ad praedicatores*, weneckie wydanie dzieła Aleksandra Noëla, Bazylego Hromaczewskiego, Josafata Cichockiego, Augustyna Sławińskiego, Warłaama Kompaniewicza, B. Skolskiego, w zbiorze którego znajdowały się *Nowe Ateny...* Benedykta Chmielowskiego, przekazane później do biblioteki bazylianów w Barze, I. Filipowicza (w latach siedemdziesiątych XVIII w. profesora teologii w monasterze p.w. św. Jerzego we Lwowie), Jeremiasza Stupnickiego, Hieronima Hipolita Hankiewicza (nauczyciela w szkołach bazylikańskich, używającego gramatyki łacińskiej pióra pijara Stanisława Hieronima Konarskiego) oraz Eliasza Magierowicza, Pachomiusza Karpińskiego, Pafnucego Mańkowskiego, Teoktysta Denczowicza, Antoniego Komarzyńskiego, Korneliusza Kołkowskiego, Stefana Stanisława Sobolewskiego, Efrema Stasiewicza i Tryfora Pawłowicza. Kilkutomowe wydanie kazań i nauk religijnych S. Wysockiego wytłoczone przez drukarnię pijarów w Warszawie w la-

---

¹⁵ Antonin kapucyn [K. Przedwojewski], *Siedm kazań pokutnych...*, Poczajów: w drukarni ... OO. Bazylianów, 1759, E. XII.1777, sygn. BOssol. XVIII.5762, XVIII.3697, XVIII.13892, XVIII.13893.

¹⁶ Zob. N. Ruggieri, *Medytacje dla oczyszczenia ... życia Kapłańskiego...*, Lublin: W Drukarni ... Collegium Lubelskiego Societatis Jesu..., 1759, E. XXVI.481, sygn. BOssol. XVIII.2705; J.S.K. Wujkowski, *Chleb duchowny ... Albo ... Katechizm...*, Kraków: kosztem Ignacego Gröbla, 1781, E. XXXIII.402, sygn. BOssol. XVIII.6076.

tach 1762-1770, cieszących się uznaniem nie tylko wśród bazylianów, lecz także w innych klasztorach zakonów łacińskich, użytkował wymieniony wcześniej T. Pawłowicz. Inne kazanie A. Wysockiego miał E. Stasiewicz, *concionator* katedry halickiej¹⁷. Profesor szkół bazylikańskich w Borunach S.S. Sobolewski zapisał swoje nazwisko na kolejnych kartach zbioru rytuałów dotyczących sakramentów i ceremonii kościelnych. Na tym samym egzemplarzu uwiecznił swoje nazwisko bazylianin Wiktor Rewkowski, a w 1971 r. *Ritualae...* zostały zakupione do Biblioteki Ossolineum¹⁸. Podręcznik pomocny w nauczaniu religii wykorzystywał K. Kołkowski, nauczyciel klas I i II szkół publicznych¹⁹. Kazania niedzielne Józefa Pazowskiego zostały подарowane A. Komarzyńskiemu 25 czerwca 1790 r. Mowy Krzysztofa Łosiewskiego wydane w Warszawie w 1717 r. ofiarowano T. Denczowiczowi w 1731 r., w okresie rządów biskupa Józefa Jurkiewicza. *Sales epigrammatici...* Sebastiana Labégo opublikowane w Pradze w 1701 r.²⁰ miał w swoich zbiorach P. Mańkowski. Dziełem teologicznym Baltazara Francoliniego również wydanym w Pradze w 1749 r. posługiwał się I. Filipowicz, autor kilku wydanych kazań. Tę niewielkiego formatu książeczkę posiadał też J. Stupnicki, była w nią zaopatrzona również biblioteka bazylianów w Podhorcach na Pleśniaku²¹. Przy końcu XVIII w. dziełko François de Callierèsa *Prawdziwa Polityka Ludzj Szlachetnych*²² w tłumaczeniu Piotra Potockiego miał A. Sławiński, profesor Akademii Zamojskiej i szkół bazylikańskich, autor kazań i podręcznika *Institutiones Arithmeticae. Prawdziwa Polityka...* była też w zbiorach W. Kompaniewicza, a *Zbiór kazań* Ludwika Bourdaloue'a w przekładzie Jerzego Dewina należał do J. Cichockiego²³.

¹⁷ G. Hevenesì, *Flores quotidiani...*, Sandomiriae: Typis Collegii Soc. Jesu, 1741, E. XVIII.179, sygn. BOssol. XVIII.1512; A. Noël, ... *Natalis Alexandri ... praecepta et regulae ad praedicatorum verbi divini informandos...*, Venetiis: Apud Laurentium Basilium [Boseggio], 1731, sygn. BOssol. 1731; S. Wysocki, *Nauki Homilie, y Materye Kazan...*, W Warszawa: w Drukarni ... Kollegium XX. Scholarum Piarum, 1762-1770, E. XXXIII.467-468, sygn. BOssol. XVIII.55040 (t. 2); S. Wysocki, *Adwent z Postem Kázaniami o Sądzie Bożym ... Zapowiedziany...*, Warszawa: w druk. ... Collegium Scholarum Piarum, 1760, E. XXXIII.462-463, sygn. BOssol. XVIII.17457.

¹⁸ Zob. *Rituale Sacramentorum ac aliarum Ecclesiae ceremoniarum ex Rituali...*, Vilnae: typis Acad. Soc. Jesu, 1755, E. XXVI.314, sygn. BOssol. 13690.

¹⁹ [Antoni Popławski], *Moralna Nauka Do Do [!] Nauk W Szkołach Dawanych Na Klasę III...*, Kraków: w Drukarni Szkoły Głównej, 1790, E. XXIII.64, sygn. BOssol. XVIII.7036.

²⁰ Zob. S. Labé, *Sales epigrammatici: 20 centuriis expressi*, Pragae: Beringer, 1701.

²¹ Zob. B. Francolini, *Tirocinium theologicum...*, Pragae: Typis Carolo-Ferdinand Universit. in Collegio Societatis Jesu ad S. Clementem, 1749, sygn. BOssol. XVIII.31595.

²² Przypisywane także Nicolasowi Rémondowi des Cours.

²³ Zob. F. de Callierès, *Prawdziwa Polityka Ludzj Szlachetnych przetłumaczona z Francuzkiego ... przez Piotra Potockiego*, Warszawa: w Drukarni ... XX. Scholarum Piarum, 1788, E. XIV.19-20, sygn. BOssol. XVIII.10439; A. Sławiński, *Institutiones Arithmeticae...*, Zamoscii: Typis Academicis, 1782, E. XXVIII.227, sygn. BOssol. XVIII.56423; L. Bourdaloue, *Święty Jan Chrzcziciel ... Albo Zebranie Krotkich Kazan...*, Kalisz: w Drukarni ... Coll: Soc. Jesu, 1769, E. XIII.300.

Książek z XVI i XVII w., które posiadali bazylianie, do zbiorów ossolińskich dostało się niewiele. W swoich zbiorach *Concionvm...* Jana Osoriusa wydane w Antwerpii w 1595 r. posiadał Krzysztof Milenkiewicz, *O Rzadzie Y Iednosci Kościoła Bozego...* Piotra Skargi z 1590 r. miał w XVIII w. Grzegorz Bazyli Strutyński²⁴. Po śmierci bazylianina Hieronima Żurakowskiego dzieło Michała Wrocławczyka (Michał Falkener, Michael Vratislaviensis) *Prosaru[m] dilucidatio...* wydane przez Floriana Unglera w Krakowie w 1530 r. Sylwester Koblański, prowincjał zakonu na Rusi, przekazał w dniu 6 grudnia 1750 r. do biblioteki monasteru p.w. św. Jerzego we Lwowie. Na przełomie XVIII i XIX w. w posiadaniu Modesta Hryniewieckiego był *Lexicon Latino Polonicvm...* Jana Mączyńskiego wydany w Królewcu w 1564 r. przez Jana Daubmanna (w 1808 r. książkę przekazano do biblioteki monasteru w Dobromilu)²⁵. Nieco więcej druków opublikowanych w XVII w. ma ujawnione w zapisach proveniencyjnych nazwiska indywidualnych właścicieli. Prawnicze dzieło Grzegorza Czaradzkiego *Proces Sadowny Ziemskiego Prawa Koronnego...* wydane w drukarni Jana Rossowskiego w Poznaniu w 1620 r. z księgozbiorów Antoniego Sebastianowicza i Benedykta Kryskiego de Lachowo Lachowskiego w 1736 r. trafiło do zbiorów bazylianina Sylwestra Pieprzowicza²⁶. Bazylianie chętnie posługiwali się słownikami językowymi wielokrotnie wydawanymi, m.in. Grzegorza Knapskiego. Tom drugi *Thesavri Polonolatinograeci*, mieszczący słownik *Latinopolonicvs*, wydany w 1659 r. w Krakowie w oficynie dziedziców Franciszka Cezarego został zakupiony za 8 florenów. Korzystali z niego bazylianie H.H. Hankiewicz i Innocenty Dibaczowski. Następne – z 1668 r. – wydanie tego tomu zakupił w 1684 r. we Lwowie za 16 florenów Hilarion Korosteński²⁷. Słownik trafił później do biblioteki konwentu w Dobromilu. Proveniencja na druku *Adam*, którego autorem był Gian Francesco Loredano, tłumaczonym z włoskiego przez Krzysztofa Piekarskiego i wydanym w Warszawie w 1651 r.

²⁴ Zob. J. Osorius, *Concionvm...*, Antverpiae: apud Ioannem Keerbergium, 1595, sygn. BOssol. XVI.0.9420; P. Skarga, *O Rzadzie Y Iednosci Kosciola Bozego Pod Iednym Pasterzem: Y O Greckim Y Ruskim Od Tey Iednosci Odstapieniv...*, Kraków: W Drukarniey Andrzeia Piotrkowczyká, 1590, E. XXVIII.141, sygn. BOssol. XVI.0.358.

²⁵ Zob. M. Vratislaviensis, *Prosarum dilucidatio...*, Cracouie: per Florianum Vnglerium, [po 1 III 1530], E. XXXIII.359, sygn. BOssol. XVI.Qu.2395; J. Mączyński, *Lexicon Latino Polonicvm*, Regiomonti Borvssiae: Excvdebat ... Ioannes Daubmannus, 1564, E. XXII.20, sygn. BOssol. XVI.F.4097.

²⁶ Zob. G. Czaradzki, *Proces Sadowny Ziemskiego Prawa Koronnego ... tudziesz [!] na końcu przydany Processvs Ivdiciarivs Regni Poloniae. Thomae Dresneri*, Poznań: w Drukarni Jana Rossowskiego, 1620, E. XIV.519, sygn. BOssol. XVII.15705.

²⁷ Zob. G. Knapski, *Thesavri Polonolatinograeci ... Tomus secundvs: Latinopolonicvs ...*, editio tertia, Cracoviae: Sumptu et Typis Viduae et Haeredum Francisci Caesarij..., 1659, E. XIX.335, sygn. BOssol. XVII.4695; toż samo, editio quarta..., Cracoviae: Sumptu et Typis Viduae et Haeredum Francisci Caesarij..., 1668, E. XIX.335-336, sygn. BOssol. XVIII.4964.

informuje, że: „Hunc librum dono dedit mihi achipresbytero Hrubieszowiensis rndus pr Alexander Kraskiewicz Ords.SBM Ao 1659 Febr.17 d.” *Kazania Pogrzebne...* Aleksandra Lorencowicza opublikowane przez jezuitów w Kaliszu w 1670 r. znajdowały w księgozbiornie Hieronima Firlikowskiego²⁸.

Powyższy przegląd gromadzonych przez bazylianów ksiązek do użytku własnego wskazuje na zdecydowaną przewagę literatury religijnej. W zbiorach zakonników dominują kazania i mowy okolicznościowe rodzimych autorów i wydania utworów tłumaczonych z języka francuskiego i włoskiego. Teksty świeckie są nieliczne, podobnie jak literatura w języku łacińskim wydawana w XVIII w.

Bazylianie posiadający własne księgozbiory pełnili w zgromadzeniu różne funkcje, przede wszystkim kaznodziejskie i nauczycielskie. Wśród nauczycieli kolegium w Hoszczy w latach 1738-1777 byli wymienieni w artykule posiadacze własnych księgozbiornów, m.in. M. Magierowicz uczący gramatyki, Salustiusz Koblański, magister syntaksy, T. Pawłowicz, profesor syntaksy i gramatyki, Herakliusz Bielkiewicz, nauczający w klasach II i III syntaksy oraz gramatyki, a także January Hromaczewski, uczący w klasach III i IV syntaksy i retoryki. W kolegium w Humanu w latach 1765-1785 wykładali m.in. H. Lenkiewicz, magister infimy, profesor retoryki, poetyki i teologii moralnej, oraz wymieniony już H. Bielkiewicz, profesor syntaksy i filozofii. W Lubarze nauczali Anastazy Dziedzicki (infimy), A. Dubnicki (języka niemieckiego), ponownie H. Bielkiewicz (infimy w I klasie) i Hilaryon Łętowski (retoryki). W Szarogrodzie pracowali w kolegium wszyscy wymienieni wcześniej bazylianie oraz B. Skolski prowadzący syntaksę, poetykę, był też profesorem w II klasie²⁹. Wyższe studia zakonne odbyli m.in. A. Dubnicki w Papieskim Seminarium w Braniewie oraz A. Dziedzicki w Papieskim Seminarium w Wilnie. Studia zagraniczne ukończyli I. Filipowicz i Salustiusz Koblański w Papieskim Kolegium Greckim w Rzymie³⁰. Misjonarzami w klasztorach bazylikańskich w Pohoni, Szarogrodzie, Białolówce, Krzemieńcu, Zamościu, Strusowie byli m.in. A. Dubnicki, H. Bielkiewicz, E. Magierowicz, T. Pawłowicz, A. Piotrowski, E. Stasiewicz. Księgozbiory własne gromadzone przez bazylianów były przydatne także ze względu na funkcje administracyjne pełnione w klasztorach i szkołach – przykładem mogą być *Nowe Ateny...* B. Chmielowskiego, prawnicze dzieło G. Czaradzkiego, słowniki G. Knapskiego i gramatyki S.H. Konarskiego.

²⁸ Zob. G.F. Loredano, *Adam ... z Włoskiego na polski ięzyk wytłumaczony przez Krzysztofa ... Piekarskiego...*, Warszawa: w drukarni Piotra Elerta..., 1651, E. XXI.408, sygn. BOssol. XVII.3926; A. Lorencowicz, *Kazania Pogrzebne Miane W Roznych Zalobnych Okazyach*, [Kalisz]: W Koleivm [!], Kaliskim Societatis Iesv..., 1670, E. XXI.408-409, sygn. BOssol. XVII.19252.

²⁹ Zob. B. Lorens, dz. cyt., s. 483-491, tab. 5-9.

³⁰ Zob. tamże, s. 492, tab. 10.

Formę znaków własnościowych naniesionych przez bazylianów na posiadane książki można uznać za szablonową. Formułki – głównie łacińskie: „ex libris”, „ex cathalogo librorum”, „usus patris”, „hic liber post fata”, „hic liber dono”, „adplicat/applicatus bibliothecae”, „ex bibliotheca librorum”, „applico monasterio”, zdecydowanie rzadziej polskie „z ksiąg” – świadczą, że zakonnicy posiadali kilka lub nawet kilkadziesiąt książek do własnego użytku.

Woluminy z dawnych księgozbiorów bazyliańskich zachowane w zbiorach starych druków Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu stanowią niewielki liczbowo odsetek w porównaniu do fragmentów innych bibliotek zakonnych. Treścią również nie odbiegają od pozostałych kolekcji zakonnych wcielanych do ossolińskiego księgozbioru w XIX i XX w. Rozproszone kolekcje książek kilkudziesięciu zakonów funkcjonujących do rozbiorów Rzeczypospolitej ukształtowały jednak nowe, prywatne i publiczne biblioteki. Księgozbiory zakonne zbierane przez kilkadziesiąt, a niektóre nawet przez kilkaset lat składały się także z prywatnych kolekcji zakonników. Za ważne należy uznać pytanie, czy profil publikacji nabywanych przez zakonników do własnych studiów i pozostawianych przez nich w klasztorach, w których przebywali do śmierci, był zgodny z głównymi celami i działaniami zakonów i ich placówek. Bez rozpoznania przynajmniej połowy rozproszonego zasobu książek danego zakonu zachowanych w różnych współczesnych zbiorach naukowych kościelnych i państwowych trudno będzie sformułować jednoznaczną odpowiedź.

Prywatne księgozbiory bazylianów w XVII i XVIII w. nie odbiegały treścią od przeciętnych liczbowo księgozbiorów innych zakonników Kościoła rzymskokatolickiego. Nawet w nielicznych, skromnych księgozbiorach bazyliańskich daje się zauważyć spora liczba książek gromadzonych w XVIII w., na co wpływ miało nie tylko szkolnictwo i drukarstwo zakonu bazylianów, lecz także otwarcie się zakonników na oświeceniowe prądy. Uderza jednak brak bądź znikoma liczba uwag marginalnych, podkreśleń lub zapisów na wklejkach druków posiadanych przez bazylianów, a świadczących o lekturze książek czy tekstów licznych kazań i mów. Na drukach z księgozbioru księdza P. Barankiewicza także nie ma uwag marginalnych poczynionych jego ręką, widnieje tylko zamaszty podpis. Tylko na druku *Pars Hiemalis...* i *Pars Aestiva...* S.S. Makowskiego (1668, 1675)³¹, przekazany do biblioteki konwentu dobromilskiego, nieznaną ręką uważnego czytelnika sporządzone zostały uwagi na marginesach, dopiski w indeksie nazwisk, podkreślenia. Sądzić jednak należy, że znaki te powstały już w XIX w., niewykluczone, że sporządził je bibliotekarz klasztorny.

---

³¹ S.S. Makowski, dz. cyt.

Streszczenie

Badania proveniencyjne prowadzone w zbiorach starych druków pozwalają wyłonić różne większe lub mniejsze kolekcje. Podwaliny wielu dużych prywatnych i państwowych kolekcji starych druków od końca XVIII w. stanowiły książki z dawnych bibliotek klasztornych. Zapisy własnościowe ujawniają, obok nazw klasztorów i miejscowości, w których się one znajdowały, także nazwiska zakonników gromadzących swoje prywatne księgozbiory – pozostawiane zwykle w klasztorach, w których umierali ich właściciele. Prywatne księgozbiory członków zakonu bazylianów prowincji koronnej wzbogaciły kilka klasztorów, głównie w Dobromilu, skąd bibliotekę przejęli bazylianie z Krechowa. Na kilkudziesięciu drukach z prywatnych zbiorów ich właściciele podpisali się swoim nazwiskiem, co pozwala śledzić przyrost bazyliańskich księgozbiorów i przeanalizować ich treść i funkcje oraz ocenić wartość gromadzonych przez zakonników książek.

Słowa kluczowe: Polska XVIII w. – bazylianie, prowincja koronna – księgozbiory prywatne zakonników – stare druki – badania proveniencyjne.

Summary

Private book collections of Basilian monks of the order's Crown province on the basis of the proveniences derived from 16th-18th century prints from Ossolineum library.
The outline of the topic

Provenance research implemented to the collections of old prints allows to determine the other, different bigger and smaller collections. Books from former conventual libraries established foundation of many large private and state owned collections of old prints from the end of 18th century onward. Except the names of convents and places they were situated in proprietary records contains also the names of the monks building their own private book collections, which usually – after their deaths - were left at convents their owners lived in. Basilian monks of the order's Crown province left their private book collections in several convents, mainly in Dobromil, from where library collections were overtaken by Basilian monks from Krechów. Several tens of prints from private collections were signed with names by their proprietors, what allows following the growth of Basilian monks' book

collections, analysing their content and functions as well as describing the value of the books collected by these monks.

Key words: Poland 18th century – Basilian monks – Crown province – monks' private book collections – old prints – provenance research.